

MARKAZIY YEVIROPA MAMALAKATLARIDA INKLYUZIV TA'LIM

Sattorova Mohira Aminqulovna

ATMU pedagogika kafedrasi dotsenti

Ergasheva Fayoz Bahodir qizi

ATMU Defektologiya yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Markaziy Yevropa mamlakatlarida inklyuziv ta'limning rivojlanish bosqichlari, uni tashkil etish mexanizmlari hamda maxsus ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalarni umumta'lim muassasalariga integratsiyalash tajribalari tahlil qilingan. Shuningdek, Buyuk Britaniya, Germaniya, Gretsiya, Daniya va Irlandiya davlatlarida inklyuziv ta'limni amalga oshirishda pedagoglar, maxsus mutaxassislar va ota-onalar hamkorligining ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, integratsiya, maxsus ta'lim ehtiyojlari, maxsus pedagog, umumta'lim maktabi.

Bugungi kunda dunyo miqyosida har bir bolaning sifatli ta'lim olish huquqini ta'minlash dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan inklyuziv ta'lim tizimi alohida ahamiyat kasb etib, jismoniy yoki psixik rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarning teng imkoniyatlar asosida ta'lim olishini ta'minlashga xizmat qilmoqda. Inklyuziv ta'lim nafaqat maxsus ehtiyojli bolalarning ta'lim olishiga, balki ularning jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuviga ham yordam beradi. Markaziy Yevropa mamlakatlari inklyuziv ta'limni rivojlantirish va takomillashtirish borasida katta tajribaga ega. Ushbu davlatlarda maxsus ehtiyojli bolalarni qo'llab-quvvatlashning turli shakllari, maxsus pedagoglar faoliyati, psixologik-pedagogik xizmatlar hamda ota-onalar bilan hamkorlik tizimi samarali yo'lga qo'yilgan. Mazkur maqolada Buyuk Britaniya, Germaniya, Gretsiya, Daniya va Irlandiya davlatlarining inklyuziv ta'lim sohasidagi ilg'or tajribalari o'rganilib, ularning o'ziga xos jihatlari tahlil qilinadi. Bu tajribalar O'zbekistonda inklyuziv ta'lim tizimini yanada rivojlantirish va takomillashtirish uchun muhim ahamiyatga ega.

Buyuk Britaniya Buyuk Britaniya maxsus muassasalarida ta'lim-tarbiya olayotgan og'ir nuqsonli bolalarni integratsiya dasturi ishlab chiqilgan edi. Qaysi maktabda integratsion ta'lim tizimi joriy etilgan bo'lsa, usha maktabga maxsus muassasalarda o'qitilayotgan bolalarning bir qismi qamrab olinadi. Integratsiya tizimini yanada puxtaroq joriy etish maqsadida jismoniy tarbiya, o'yinlar bir qancha amaliy mashg'ulotlar kiritildi (Evansp. L ma'lumotlari, 1996 yil).

Angliya va Uelsda barcha o'quvchilarning ta'limga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish uchun sinf bilan ishlaydigan o'qituvchi mas'uldir. Ta'lim to'g'risidagi aktga binoan (1996) barcha umumta'lim maktablarida shtatli xodimlar ichidan maxsus ta'lim masalalari bo'yicha koordinator (SENCO) tayinlanadi. Uning vazifasiga quyidagilar kiradi:

- maktabda maxsus ta'lim jarayonini kundalik boshqarish;
- fan o'qituvchilari o'rtasidagi aloqalarni qo'llab-quvvatlash va ularga maslahat berish;
- o'quvchilar uchun zarur bo'lgan tibbiy-psixologik, ijtimoiy xizmatlarni tashkillashtirishni jamoat uyushmalari va boshqa tashkilotlar bilan aloqalarni o'rnatish orqali amalga oshirish;
- maxsus ta'limga muxtoj bola bilan bevosita ishlash;
- o'quvchilar rivojlanishini monitoring qilish;
- ota-onalar bilan aloqalarni qo'llab-quvvatlash;
- o'qituvchilar malakasini oshirish.

Maktablar uzoq muddatli yordamni maslahatchi o'qituvchilar tomonidan olishlar ham mumkin. Maslahatchi o'qituvchi nafaqat o'qituvchilarga ta'lim strategiyasi va ta'limning qo'shimcha materiallarini tavsiya qilishi, balki o'quvchilar bilan bevosita ishlashi ham mumkin. Butun mamlakat bo'yicha yordamning ko'p ta'limni boshqarishning mahalliy organlari tomonidan ko'rsatilishi mumkin.

Ularning tarkibida nuqsonlarining turiga ko'ra maxsus ta'limga muhtoj o'quvchilarga ko'maklashish xizmatlari mavjud. Odatda, (LEA) orqali maktablar integrasiyalashgan ta'limni tashkil qilish uchun zarur bo'lgan moddiy yordamini oladi. Mazkur mablag'lardan qanday foydalanish to'g'risidagi qarorni maktabning o'zi mustaqil qabul qiladi. O'ta og'ir nuqsonlari mavjud bolalarga yordam uchun mablag'lar davlat byudjetidan markazlashtirilgan holda ajratiladi (Qirollikning turli hududlarida bu summalar jiddiy farq qilishi mumkin). 1979 yilda Olmoniyada ta'limga bag'ishlangan majlis qatnashchilari tomonidan maxsus ehtiyojli bolalarni integrasiya ta'lim tizimida o'qitish konsepsiyasi ishlab chiqildi. Bu konsepsiyada integrasiyaning xilma-xilligi va uning mazmun-mohiyati yoritib berildi. B. P. Puzanov va Yu. A. Kostenkova (1999) larning yozishlaricha, XX asrning 80 yillariga kelib Olmoniya ta'lim tizimida integrasiyalashning yangicha talqindagi o'quv materialini o'quvchilar imkoniyatlariga moslashtirish ishlari amalga oshirila boshlandi. Ta'lim qonunchiligi va ta'lim tizimini boshqarish asosan ularning mas'uliyati ostidadir va shu sababli hududlar bo'yicha muhit o'zaro farq qilishi mumkin. Oddiy o'quv yurtlariga integrasiyalashgan maxsus ta'limga muxtoj o'quvchilarga

yordam berishning shakllari ham har xil. Barcha yerlar uchun “Maxsus ta’limni tashkil qilishga oid tavsiyalarni” (1972 yil, mart) asosiy hujjat deb hisoblash mumkin. Keyingi 20 yil mobaynida maxsus tarbiyaga muhtojlarning ijtimoiy va ta’lim

integrasiyasi an’analari kuchaydi, bu esa umumta’lim maktablariga integrasiyalashgan maxsus ta’limga muhtoj o’quvchilarni qo’llabquvvatlashni yaxshilashga olib keldi. Xozirgi kunda ta’lim tizimi ichida qo’llab-quvvatlashning turli shakllari mavjud: o’qituvchi va ota-onalarga to’g’ri maslahat berishni ko’zda tutuvchi oldini oluvchi choralar: erta aralashish fanlararo hamkorlik, birgalikda ta’lim olish. Maxsus pedagog yoki boshqa professional tomonidan yordam sinfda yoki sinfdan tashqarida, to’liq yoki qisman ish kuni davomida (bolaning individual ehtiyojlari yoki maktab tashqi muhitiga bog’lik

ravishda) ta’minlanadi.

Gretsiya Maxsus pedagog oddiy sinfda yordamchi o’qituvchi hisoblanadi. Undan maktab xodimlarini o’quvchida maxsus ta’limga muhtojlik mavjudligi to’g’risida xabardor qilish talab etiladi. Maxsus pedagog ishi o’quvchiga bevosita yordam berish va sinf o’qituvchisiga maslahat berishdan iborat. Keyinchalik o’quv materialini tanlab olish va o’quv rejasini differensiyalashda yordam ko’rsatiladi. Undan tashqari, maxsus pedagog integrasiyalashgan o’quvchining sinfdoshlariga uning muammolari to’g’risida axborot beradi, maktab va maxsus ta’limga muhtoj o’quvchining oilasi o’rtasida hamkorlik qilishni tashkil etishga ko’maklashadi. Ta’lim yordami o’quvchiga faqatgina maktab ichida ko’rsatiladi. Maxsus pedagog bir vaqtning o’zida bir necha maktabni otaliqqa olgan maxsus ta’lim masalalari bo’yicha maktab maslahatchisi bilan to’gridan-to’g’ri hamkorlik qiladi. Zaruriyat tug’ilganda, maktabga ijtimoiy va psixologik yordam berilishi mumkin. U asosan ijtimoiy ta’minot vazirligining tibbiyot-pedagogik markazlari orqali beriladi. Daniya umumta’lim maktablarida maxsus ta’limga muxtoj bolalarning ehtiyojlarini qondirish uchun mas’uliyat usituvchiga yuklatilgan. Bu ehtiyojlarni psixolog-pedagogik xizmat belgilaydi, keyinchalik u o’quvchining rivojlanishini kuzatdi, uni o’qitish dasturiga tuzatishlar kiritadi. O’quvchini maxsus ta’limga yo’llash to’g’risidagi masala o’quv ishlari bo’yicha mudir vakolatiga kiradi. Integrasiya holida bola turli yordam olishga umid qilishi mumkin sinfda maxsus o’qituvchi bilan maxsus ta’lim olish sinfdan tashqarida “guruhda ta’lim olish” (agar o’quvchi bir yoki bir necha fanlar bo’yicha muntazam yordamga muhtoj bo’lsa). O’quvchi sinf o’qituvchisi bilan kuniga bir necha soat hamkorlik qiladigan maxsus pedagogdan ham yordam olishi

mumkin. O'qituvchida o'quvchiga tanaffuslar va darsdan tashqari tadbirlar paytida xamrohlik qiladigan assistent bo'lishi ham mumkin. O'qituvchi maxsus pedagog va assistent yaqin hamkorlikda faoliyat ko'rsatadi. Irlandiya Maxsus ta'limga muhtoj integrasiyalashgan o'quvchilarga yordam ko'rsatish maxsus pedagog, fan o'qituvchilari, assistentlar hamda ta'lim va fan departamentining maktabdan tashqari ta'lim va psixologik xizmatlari mutaxassislari tomonidan

amalga oshiriladi. Boshlang'ich sinflar o'quvchilari haqida ularda o'qish va matematikani o'zlashtirishda muammolar mavjud bo'lgan hollarda ushbu maqsad uchun ajratilgan maxsus pedagoglar g'amho'rlik qiladilar. 2000 yildan boshlab mamlakatning barcha maktablari ularning xizmatlari bilan ta'minlangan. Ta'lim olishda jiddiy qiyinchiliklarga uchrayotgan o'quvchilar uchun umumta'lim

maktablarida alohida sinflar tashkil etiladi va ular bilan maxsus pedagog ishlaydi. Ta'lim va fan departamentining maktabdan tashqari (keluvchi) ta'lim xizmati maktabgacha va maktab o'quvchilari va ularning ota-onalariga yordam ko'rsatadi. Gap eng avvalo, ko'rish va eshitish qobiliyati buzilgan bolalar haqida ketayapti, biroq ayrim o'qituvchilar Daun (sindromi) alomati mavjud bolalarga ham yordam ko'rsatadi. Mutaxassislar sinf bilan birgalikda yoki sinfdan tashqarida ham, nafaqat boshlang'ich maktablarni, balki kattaroq yoshdagi o'quvchilarning ham oldiga kelib turadi. Ular o'quv yondashuvlari, metodikasi, dasturlari va resurslari masalalari bo'yicha maktab o'qituvchilariga maslahat beradi. Har bir bolaning ta'lim olish huquqini ta'minlash uchun ta'lim va fan departamenti psixologik xizmati pedagoglari ixtisoslashgan davlat va ko'ngilli tashkilotlar bilan hamkorlik qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Muminova M. "Inklyuziv ta'lim" Toshkent 2019y
2. Qodirova "Inklyuziv va maxsus ta'limning filologik asoslari" Chirchiq 2022y
3. I.Madatov, Inklyuziv ta'lim, Toshkent – "Best-Publish" 2024
4. Shomahmudova "Maxsus va inklyuziv ta'lim" uslubiy qo'llanma, Toshkent 2011y